

دانشگاه سям نور

تاریخ تشیع ۲

(رشته تاریخ)

دکتر محمد طاهر یعقوبی

سرشناسه	: یعقوبی، محمدطاهر، ۱۳۵۲ -
عنوان و نام پدید آور	: تاریخ تشیع ۲: رشته تاریخ/مؤلف محمدطاهر یعقوبی.
مشخصات نشر	: تهران: دانشگاه پیام نور، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: ۲۱۱ ص.
فروست	: دانشگاه پیام نور؛ ۲۴۸۰. گروه تاریخ؛ ۱/۴۴
شابک	: 978 - 964 - 14 - 0527 - 6
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: شیعه - ایران - تاریخ
موضوع	: Shi'ah -- Iran -- History
موضوع	: ایران - تاریخ - سلجوقیان، ۴۲۹ - ۵۹۰ ق.
موضوع	: Iran -- History-- Seljuks, 1037 - 1194
رده بندی کنگ	: ۱۳۹۷ ت۲ ی۷/۹ DSR۸۰
رده بندی دیویی	: ۹۵۵/۰۵۳
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۳۳۹۱۶

کتابخانه ملی ایران

تاریخ تشیع ۲

مؤلف: دکتر محمدطاهر یعقوبی

ویراستار علمی: دکتر سیدرضا متولی قیمت: ۲۳۰۰۰۰ ریال

تهیه و تولید: دفتر تدوین و تولید کتاب و معاونت آموزشی

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: مرکز چاپ و توزیع دانشگاه پیام نور

شابک: ۶-۵۲۷-۱۴-۹۶۴-۹۷۸

ISBN: 978 - 964 - 14 - 0527 - 6

فروش این کتاب فقط از طریق نمایندگی های دانشگاه پیام نور مجاز می باشد.

آن در سایر مراکز فروش کتاب موجب تعقیب قانونی فروشنده خواهد گردید.

(کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر محفوظ و متعلق به دانشگاه پیام نور است. تولید، کپی یا خلاصه برداری، نشر و ترجمه، چاپ، افست، توزیع گسترده، تهیه CD و ... این اثر یا بخشی از آن اعم از متن، طرح پشت و روی جلد و... بدون اخذ مجوز کتبی از معاونت فناوری و پژوهش دانشگاه خلاف مقررات و تعرض به حقوق مادی و معنوی دانشگاه است. متخلفین وفق قانون حمایت از مولفان و مصنفان و هنرمندان دارای مسئولیت حقوقی و کیفری بوده و تحت پیگرد قرار می گیرند.)

آدرس فروشگاه مرکزی چاپ و انتشارات دانشگاه پیام نور: تهران، خیابان شهید رجایی،

نرسیده به تقاطع آزادگان، جنب ورزشگاه یادآوران. تلفن: ۵۵۵۰۲۱۰۴ - ۵۵۰۰۹۸۳۸

سایت فروش اینترنتی: <http://digibook.pnu.ac.ir>

فهرست مطالب

پیشگفتار

مقدمه

یازده

سیزده

۱	فصل اول: برآمدن سلجوقیان؛ برآمدن آل بویه
۱	هدف کلی
۱	هدف‌های یادگیری
۱	۱-۱ وضعیت سیاسی و دگرگونی‌های فکری در سرزمینی جهان اسلام و تشیع
۳	۲-۱ عوامل دگرگونی‌های فکری - فرهنگی جهان اسلام
۳	۱-۲-۱ سخت‌گیری مذهبی، تعصب و جمود فکری
۴	۲-۲-۱ رکود تفکر و اکتفا به نقل و حدیث
۵	۳-۲-۱ اختلاف و نزاع در مذاهب اسلامی
۷	۳-۱ پراکندگی جغرافیایی شیعیان در جهان اسلام
۸	۱-۳-۱ عراق پایگاه تشیع
۹	۲-۳-۱ تشیع در ایران
۱۰	۳-۳-۱ تشیع در شام
۱۱	۴-۱ وضعیت اجتماعی شیعیان و ارتباط با مذاهب
۱۵	۵-۱ ظهور و حضور سلجوقیان
۱۶	۶-۱ دلایل حضور سلجوقیان در عراق
۱۶	۱-۶-۱ تقابل خلافت عباسی با آل بویه
۱۷	۲-۶-۱ ضعف آل بویه و پیدایش طرفداران سلاجقه در بغداد
۱۷	۳-۶-۱ فاطمیان مصر تهدیدی برای خلافت عباسی
۱۸	۴-۶-۱ قیام بساسیری
۲۱	خلاصه فصل اول
۲۲	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل اول

فصل دوم: شیعیان در عصر سلطنت سلجوقی

- ۲۵ هدف کلی
- ۲۵ هدف‌های یادگیری
- ۲۵ ۱-۲ سیاست مذهبی سلجوقیان: تسامح مذهبی، تکریم شعائر شیعی
- ۳۱ ۲-۲ روابط سلاطین سلجوقی با خلفای عباسی بر محور منفعت و نه مذهب
- ۳۳ ۳-۲ شیعیان در مواجهه با خلافت و اهل سنت: تعامل در عین تقابل
- ۳۶ ۴-۲ شیعیان در دستگاه خلافت و سلطنت
- ۳۸ ۵-۲ نقش شیعیان در ساختار قدرت در عصر خلیفه الناصر لدین الله (۵۷۵-۶۲۲ق)
- ۴۰ ۱-۵-۲ وزارت ابن قصاب
- ۴۱ ۲-۵-۲ وزارت ابن مهدی
- ۴۱ ۳-۲ وزارت ابن امسینیا
- ۴۲ ۴-۵-۱ وزارت مؤیدالدین قمی
- ۴۲ ۶-۲ وزارت ابن عباسی در دوره خلافت مُستعصِم آخرین خلیفه عباسی
- ۴۳ ۷-۲ درگیری های شیعی و سنی در دوره مستعصم
- ۴۵ خلاصه فصل دوم
- ۴۵ خودآزمایی چهارگانه ای فصل دوم

فصل سوم: مراکز علمی و حرره‌های علمیه شیعه

- ۴۹ هدف کلی
- ۴۹ هدف‌های یادگیری
- ۴۹ ۱-۳ فرایند شکل‌گیری مدارس و حوزه‌ها: علمیه شیعه
- ۵۱ ۲-۳ قم، ری و کاشان مراکز ثقل مدارس شیعه
- ۵۳ ۳-۳ حوزه علمیه بغداد: مؤلفه‌ها و کارکردها
- ۵۵ ۱-۳-۳ مدیریت برخاسته از زعامت دانشمندان
- ۵۵ ۲-۳-۳ انضباط
- ۵۵ ۳-۳-۳ رویکرد عقلی و اجتهادی
- ۵۶ ۴-۳-۳ تدوین علم اصول
- ۵۶ ۵-۳-۳ رجال و دانشمندان تأثیرگذار شیعه در حوزه بغداد
- ۶۰ ۴-۳ شیخ طوسی و تأسیس حوزه نجف
- ۶۲ ۵-۳ حوزه علمیه حله: عوامل شکوفایی
- ۶۲ ۱-۵-۳ تشیع مردم حله
- ۶۲ ۲-۵-۳ بنیان‌گذاران دانشمند
- ۶۳ ۳-۵-۳ وضعیت مناسب در پناه تشکیل حکومت شیعی و درایت علمای حله
- ۶۳ ۴-۵-۳ ظهور ابن‌ادریس
- ۶۴ ۵-۵-۳ خاندان‌ها و شخصیت‌های برجسته
- ۶۷ ۶-۳ حوزه علمیه حلب: دانشمندان برجسته
- ۶۸ ۱-۶-۳ ابوالصلاح حلبی

۶۸	۳-۶-۲ ابوعلی حلبی
۶۹	۳-۶-۳ ابن خشاب
۶۹	۳-۶-۴ حسین بن عقیل بن سنان خفاجی حلبی
۶۹	۳-۶-۵ ابن زهره
۷۰	۳-۷ شیعیان بنیان گذاران دارالعلم‌ها
۷۲	۳-۷-۱ خصوصیات دارالعلم‌ها
۷۳	۳-۷-۲ کارکرد دارالعلم‌ها و نقش آن‌ها در تحولات علمی و فرهنگی
۷۴	خلاصه فصل سوم
۷۶	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل سوم
۷۹	فصل چهارم: شیعیان در مواجهه با هجوم ویرانگر مغول‌ها
۷۹	هدف کلی
۷۹	هدف‌های یادگیری
۷۹	۴-۱ سقوط بغداد، پایان عمر خلافت عباسی به دست مغول‌ها
۸۳	۴-۲ نقش ابن علقمی، شیعه زاهد در سقوط بغداد
۸۴	۴-۲-۱ ماجرای ارتباط ابن علقمی با مغول‌ها
۹۱	۴-۲-۲ نقش ابن علقمی در تلاش پناه خلیفه
۹۷	۴-۳ نقش توده شیعیان در حادثه سقوط بغداد
۹۸	۴-۴ تأثیر دانشمندان شیعه بر مغول‌ها و اقبال دولت‌ها به اسلام و تشیع
۹۹	۴-۴-۱ سید بن طاووس در مواجهه با مغول‌ها
۱۰۳	۴-۴-۲ علامه حلبی در مواجهه با مغول‌ها
۱۰۴	خلاصه فصل چهارم
۱۰۵	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل چهارم
۱۰۷	فصل پنجم: دولت‌های شیعه
۱۰۷	هدف کلی
۱۰۷	هدف‌های یادگیری
۱۰۷	۵-۱ دولت بنی مزید (۴۰۳-۵۴۵ ق)
۱۰۸	۵-۲ حکومت بنی مرداس (۴۱۴-۴۷۲ ق)
۱۰۹	۵-۳ دولت آل عمار (۴۶۲-۵۰۳ ق)
۱۱۱	۵-۴ دولت فاطمیان یا اسماعیلیه (۲۹۷-۵۶۷ ق)
۱۱۲	۵-۴-۱ اسماعیلیه مبارکيه
۱۱۳	۵-۴-۲ جنبش قرامطه
۱۱۴	۵-۴-۳ دوره ستر در اسماعیلیه
۱۱۴	۵-۴-۴ عبدالله مهدی و انشعاب در اسماعیلیه
۱۱۵	۵-۴-۵ آغاز خلافت فاطمیان
۱۱۷	۵-۴-۶ انشعاب در اسماعیلیه (نزاریان و مستعلویان)

۱۱۸	۵-۴-۷ ادامه خلافت فاطمی با شاخه مستعلویه
۱۱۹	۵-۴-۸ شاخه نزاری اسماعیلیه
۱۲۱	۵-۴-۹ اندیشمندان و منابع فکری اسماعیلی
۱۲۳	۵-۵ دولت سریداران (۷۳۶-۷۸۳ ق)
۱۲۴	۵-۵-۱ حاکمان مشهور سریدار
۱۲۸	۵-۵-۲ نقش سریداران در تقویت پایگاه تشیع
۱۲۹	۵-۶ دولت مرعشیان (۷۶۰-۷۹۵ ق)
۱۳۱	۵-۶-۱ تقابل تیمور و مرعشیان
۱۳۲	۵-۶-۲ آثار سیاسی و مذهبی مرعشیان
۱۳۳	خلاصه فصل پنجم
۱۳۳	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل پنجم
۱۳۷	فصل ششم: نقش علمای و دانشمندان شیعه در گسترش علوم
۱۳۷	هدف کلی
۱۳۷	هدف‌های یادگیر
۱۳۷	۶-۱ نقش شیعیان در توسعه و تحول علوم نقلی
۱۳۷	۶-۱-۱ مکاتب فقه شیعه؛ ا- مهاد بویا- نوآوری- تحول
۱۳۹	۶-۱-۲ مکتب متکلمان
۱۴۱	۶-۱-۳ مکتب فقهی شیخ طوسی (دوره تحول و آغاز فقه اجتهادی)
۱۴۶	۶-۱-۴ دوره مقلده؛ دوره رکود فقه اسلامی در یک قرن تسلط مکتب شیخ طوسی
۱۴۷	۶-۱-۵ دوره تجدید حیات فقهی؛ احیای تفکر انتقادی و روح استقلال در فهم دین (ظهور ابن‌ادریس حلی)
۱۵۲	۶-۱-۶ دلایل افتتاح اجتهاد در مکتب تشیع
۱۵۴	۶-۱-۷ فقه مقارن، نمونه‌ای از تعامل علمی دانشمندان شیعه با اهل سنت
۱۵۷	۶-۱-۸ تفاسیر شیعه با رویکرد عقلی و اجتهادی
۱۶۰	۶-۲ نقش شیعیان در گسترش و تحول علوم عقلی
۱۶۰	۶-۲-۱ نقش شیعیان در تطور و احیای فلسفه اسلامی
۱۶۲	۶-۲-۲ فلسفه‌ستیزی در جهان اسلامی؛ شیعیان مدافعان فکر فلسفی
۱۶۵	۶-۲-۳ کلام شیعه، تلفیق عقل و نقل با نقش برجسته خواجه نصیرالدین طوسی
۱۶۸	۶-۲-۴ نقش دانشمندان شیعه (ابوریحان بیرونی و خواجه نصیر) در تحولات علوم ریاضی
۱۷۲	خلاصه فصل ششم
۱۷۳	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل ششم
۱۷۷	فصل هفتم: دولت صفویه؛ رسمیت تشیع در ایران
۱۷۷	هدف کلی
۱۷۷	هدف‌های یادگیری
۱۷۷	۷-۱ زمینه‌های سیاسی و مذهبی تشکیل دولت صفویه

۱۸۱	۱-۱-۷ خاستگاه نژادی صفویه
۱۸۱	۲-۱-۷ شیخ صفی‌الدین اردبیلی
۱۸۲	۳-۱-۷ جانشینان شیخ صفی‌الدین تا سلطنت شاه اسماعیل
۱۸۶	۲-۷ سلطنت شاه اسماعیل؛ رسمیت یافتن تشیع در ایران
۱۸۷	۱-۲-۷ تقابل عثمانی با صفویه (جنگ چالدران)
۱۸۹	۲-۲-۷ نقش شاه اسماعیل در گسترش تشیع
۱۹۲	۳-۷ شاه طهماسب و علمای شیعه
۱۹۳	۴-۷ خدمات شاه عباس به تشیع
۱۹۳	۵-۷ تشکیل یافتن نهاد روحانیت و عالمان شیعه
۱۹۶	۱-۵-۷ نمای تأثیرگذار شیعه در دوره صفوی
۲۰۰	خلاصه فصل هفت
۲۰۱	خودآزمایی - برگزیده‌ای فصل هفتم
۲۰۳	منابع و مآخذ

پیشگفتار

جهان اسلام که با گسترش سراسری و سپس رشد فرهنگ و تمدن همراه بود و این روند تا قرن چهارم ادامه داشت به دلایل مختلفی مانند اختلاف‌های سیاسی و مذهبی، ضعف خلافت عباسی، وقوع جنگ‌های صلیبی و مبارزه با علوم عقلی، دستخوش تحولات شد، به گونه‌ای که آهنگ رشد، به ویژه در حوزه فرهنگ به تدریج متوقف و در نهایت به انحطاط و رکود منجر شد. در حالی که جهان اسلام با این تحولی مواجه بود، شیعیان با تأسی از آموزه‌های بلند مکتب تشیع، به مسیر پیشرفت و تکامل ادامه دادند. این استمرار پیشرفت، ریشه در مبانی فکری و اعتقادی تشیع داشت. مکتب امامزادگان شیعه که بر اساس پیروی از تعالیم نبی مکرم اسلام و ائمه اطهار (ع) شکل گرفته است، به مثابه یک ایدئولوژی توحیدی در عرصه جهانی، مکتبی ایده‌آل است که ریشه‌های جریانه فرهنگ و تمدن اسلامی از شاخصه‌های فرهنگی و فرهیختگی آن، سیراب می‌شود. جازنینان، حق رسول خدا (ص) به دلیل درک دقیق و عمیق از ارکان فرهنگ اسلامی و با تفسیر درست از آن‌ها، علاوه بر تقویت و گسترش پایه‌های این فرهنگ در طول زمان، آن‌ها را از تحریف و انحرافات مصونیت می‌بخشیدند. امامان معصوم، هم بر حفظ مصالح کلی و جهانی فرهنگ اسلامی در برابر امت‌ها و ملت‌های دیگر می‌کوشیدند و هم در نشر مبانی حق و تبیین صحیح شالوده فرهنگ اسلامی و بینش راستین، درباره آنان از هیچ تلاشی فروگذار نبودند. شیعیان همواره به عنوان یکی از گروه‌های بسیار تأثیرگذار در تاریخ اسلام بوده‌اند، به همین دلیل بررسی تاریخ اسلام بدون توجه به حضور شیعیان ناقص است، زیرا آن‌ها همواره در روند شکل‌گیری حوادث و رویدادهای تاریخ اسلام دخیل بوده‌اند.

هرچند تدوین این اثر، ثمره مطالعه و تحقیق چندین ساله است، اما از همه محققان، اساتید و دانشجویان عزیز انتظار می‌رود که با ارائه پیشنهادهای ارزشمند خود، در رفع ایرادها و بهتر شدن پژوهش در حوزه تاریخ تشیع، ما را یاری رسانند. لازم است از زحمات همه کسانی که در این مسیر مددکارم بودند، از همکاران ارجمند در گروه تاریخ دانشگاه پیام‌نور، کارشناسان واحد تدوین و انتشارات دانشگاه، همسر مهربان و فرزند عزیزم محمدحسین، تشکر کنم.

در پایان بر نبی مکرم اسلام و خاندان پاکش درود فرستاده، از قائم آل محمد(ص) در خدمت، مکتب تشیع استمداد می‌طلبم.

وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ

محمدطاهر یغقوبی

استادیار دانشگاه پیام‌نور

yaghoubi313@yahoo.com